

PRIKAZ

MILKA CAR (Zagreb – Filozofski fakultet)

ZBORNİK O TRANSFERU U KULTURI

Jasmina Vojvodić (ur.): *Transfer. Zbornik radova o transferima u kulturi*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2012, str. 395.

U zborniku književnih studija pod jednostavnim, ali značenjima bogatim naslovom *Transfer*, koji je uredila Jasmina Vojvodić, okupljeni su radovi ponajboljih domaćih i stranih slavista, uglavnom iz redova istočnih slavista. Kako bi se prikazao ambiciozan projekt zbornika, valja krenuti od njegova intrigantnog naslova s jednostavnom riječi transfer, riječi koja se na prvi pogled može shvatiti kao termin koji označava prijenos iskustava, kultura i književnih artefakata, ali se također razmatra na nešto višoj teorijskoj razini. U prvom dijelu prikaza prikazuje bit će stoga riječi o širem teorijskim okviru rasprave o konceptu kulturnoga transfera, koji će se potom, u nastavku, oprimirati tekstovima, priložima i pristupima iz zbornika Jasmine Vojvodić.

Teorija kulturnog transfera (njem. *Kulturtransfer*, engl. *cultural transfer*, fr. *transfert culturel*) pobija naizgled neporecivu jednoznačnost tog pojma jer se ne odnosi samo na prijenos kao konkretan događaj u određenom komunikacijskom kanalu, nego jednako tako obuhvaća cjelinu prožimanja kultura što sudjeluju u tim procesima. Već i povezivanje dvaju pojmova, pojmova transfera i kulture, upućuje na kompleksnost posredovanja, jednako kao i na polivalentnost i višestrukost različitih oblika i načina transfera u kulturi. U istraživanju kulturnog transfera naglasak je na procesualnosti, otvaranju i dinamičnosti toga fenomen koji se shvaća kao proces u kojem se različite kulture susreću, prožimaju i time mijenjaju. Teorija kulturnog transfera polazište nalazi u antiesencijalističkom shvaćanju pojma kulture, koju tumači kao dinamičan i otvoren, a ne kao zatvoren entitet proces, kao proces podložan neprestanim i neizbježnim promjenama i različitim upisivanjima i tumačenjima. Pritom se transfer ne odvija u zrakopraznom prostoru, nego

214 stoji u uskoj vezi s društvenim i političkim odnosima moći, jednako kao i s procesima tvorbe identiteta. Dakle, već se iz imena toga teorijskog pristupa može prepoznati inovativni potencijal koji nosi u sebi, ponajprije stoga što polazi od načelne interdisciplinarnosti kulturoloških pogleda na uže polje književnosti te ga time postavlja u dinamičnu vezu s dinamikama kulturne konfiguracije. Pojam i metodologija kulturnog transfera pojavljuju se sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća i u prvom su redu usmjereni na istraživanje transkulturalne dimenzije društva. Pritom se kulturni transfer kao teorijski sklop nastoji ograditi od ranijih ili srodnih teorijskih pristupa poput istraživanja odnosa i utjecaja, zbog njihove nedovoljne teorijske razrade, kao i od povijesno-recepcijskih istraživanja u književnosti. Za razliku od potonjeg, on kulture ne promatra kao zatvorene entitete u kojima se komunikacija odvija između ishodišnoga i primateljskog konteksta, nego kao višesmjerni interkulturalni proces hibridizacije i istovremenog nastanka transkulturnih prostora. Odatle jasno proizlazi da se kulturni transfer od navedenih pristupa razlikuje prije svega po tome što je usmjeren na način odvijanja interkulturalnih procesa posredovanja i recepcije. On se pritom ne fokusira na njihove posljedice, nego naglasak stavlja na teško uhvatljive načine cirkulacije kulturnih artefakata. Nova znanstvena paradigma kulturnog transfera tako ističe važnost dehijerarhizacije posredničkog puta u kojem se do tada uvijek isticala važnosti originala. Time također problematizira pojam nacionalne književnosti s esencijalističkom odrednicom nacionalnog identiteta.

U svojoj srži pojam kulturnog transfera obuhvaća procese prenošenja i posredovanja kulturnih artefakata (književnih i drugih tekstova, diskursa, medija itd.) između kulturnih sustava. Kao metodološki pojam kulturni transfer obuhvaća tri glavna čimbenika. Polazi se od preispitivanja procesa selekcije (tj. logike izbora transferiranih tekstova, medijskih diskursa itd.), zatim se promatraju procesi posredovanja (obrađuju se različiti tipovi interkulturalnih posrednika – pojedinaca, skupina, institucija), čime se zatim pokušavaju obuhvatiti ukupni procesi recepcije. U tom je poboljšanom komunikacijskom modelu naglasak na oponašanju i akulturaciji, odnosno na kreativnom usvajanju i transformaciji kulturnih artefakata. Pojam transfera otvara put istraživanju prostornosti i materijalnosti razmjene u njihovoj dinamici. Kulturna interakcija upućuje na to kako je kultura proces preuzimanja i primanja, odnosno asimilacije roba, praksi i diskursa iz druge kulture. Time koncept kulturnog transfera otkriva višestruku posredničku ulogu – s jedne se strane radi o legitimaciji vlastite kulture, shvaćene kao heterogene i pluralne, a s druge strane o subverziji očekivanih putova recepcije.

Kompleksnost koncepta kulturnog transfera u bilateralnom pogledu pokrenula je i istraživala skupina znanstvenika oko francuskog teoretičara Michela Espagnea, njemačkog znanstvenika Michaela Wenera i ruske znanstvenice Katie Dmitriev, koji su utvrdili važnu posredničku i višestruko posredovanu ulogu transfera u kulturnim dodirima. Pritom se kulturni procesi prenošenja mogu odnositi na različite elemente kulture kao sustava, od prenošenja dokumenata, posredničkih institucija, pojedinaca i grupa, medija, dobara i tekstova. Iz toga je jasno da se kulturni transfer kulturološki profilira i smješta u istraživanje diskursa između različitih kultura. S tim u vezi posebno je zanimljiv pojam intertekstualnosti s naglaskom na procese recepcije odnosno područje dodira kulturnih konteksta tuđem i stranom.

Na koji zaključak navode središnji pojmovi teorije kulturnog transfera kao što su proces, selekcija, integracija, akulturacija? Svakako na činjenicu da kulture nisu zatvoreni i dovršeni entiteti, već da su hibridne i fragilne tvorvine ljudskog duha koje se ne mogu razvijati bez stalnog dodira s drugim. Taj je uvid polaznica za daljnje povezivanje s antropološkim i etnološkim polazištima jer osnovno polazište transfera ostaje fluidno i neuhvatljivo u mnoštvu mogućnosti dodira, križanja i mijenjanja fragmenata kultura. Time teorija kulturnog transfera također odustaje od isticanja važnosti originala i koncentracije na istraživanje njegovog utjecaja. Stoga se ističe važnost posredničkih instanci budući da potreba za prenošenjem prvog konteksta u drugi, kroz kompleksne kanale transfera, zahtijeva visok stupanj kulturne kompetencije, jer inovira ishodišni kao i primateljski kontekst. Nužnost približavanja prividno odvojenih kulturnih sustava ističe i ovaj zbornik te time prati u naslovu istaknut teorijski program inherentne interdisciplinarnosti. Tako u zborniku supostojе radovi i istraživanja književnih žanrova, povijesti književnosti, istraživanja motiva i tema, zatim iz teorije filma, kao i istraživanje vizualnih aspekata kulturnog transfera u poticajnom radu Sonje Briski Uzelac.

U zborniku se teorijski kompleks razdvaja u pet opsežnih tematskih blokova: *Kultura, mediji, književnost*, zatim *U sovjetsko i iz sovjetskoga*, treći blok je naslovljen *Transformacije tijela i teksta*, četvrti *Postmodernistički transferi*, dok posljednji nosi naslov *Vizualno i poetsko*. U uvodnom, teorijskom bloku glasoviti njemački teoretičar Aage A. Hansen Löve pojam transfera određuje u odnosu na imago-loške slike Rusije kao projekcije između svojega i stranog unutar strategija određivanja kolektivnih identiteta. Kao središnji pojam postavlja figuru izvrtanja (njem. *Kippfigur*), koja upućuje na izmjenljivost auto- odnosno heterostereotipa. Teorijski srodan pristup za prikazivanje problema bira Josip Užarević koji transferu pripisuje ambivalentnu ulogu

neuhvatljivog poništavanja granica. Drugi veliki blok bavi se transferom i transformacijama pojma sovjetske kulture, pri čemu se Hans Günther bavi prikazom materijalnog transfera – novca u sovjetskoj književnosti 1930-ih godina, a zanimljivo je što se taj financijski motiv pojavljuje uglavnom u satiričnoj književnosti te autor obradi te teme pripisuje potencijal transgresije društvenih i kulturnih normi. Prepletanje religije i revolucije, hagiografskih pokušaja veličanja kulta V. I. Lenina u esejistici M. Gorkog istražuje Ivana Peruško te u svojem radu o transferu slike o Leninu detektira zapredene tragove subverzivnog u esejima Maksima Gorkog. U posljednjem radu toga bloka Riccardo Nicolosi bavi se prikazom kulta Lenina i Stalina u poeziji Džambula Džambaeva, promatrajući transfer kao prijenos vlasti na tijelo nositelja moći. Važno je naglašavanje janusovskog karaktera u svim prikazima jer je upravo ta osobina inherentna pojmu kulturnog transfera.

U opsežnom sljedećem bloku o transformaciji tijela i teksta riječ je o transferu iskustva, kao i o transformacijama tijela, odnosno prikazu metamorfoza u književnosti. Također je riječ o transferu kao ključnom postupku u Pilnjakovoj pripovijetci *Ivan Moskva*, kao i poetici Vladimira Nabokova i poligenetskom značenju pojma trans u njegovoj poetici u studioznom radu Zsuzse Hetényi. Zanimljiva je teza Žive Benčić o ‘poetičkom’ transferu, čime opisuje prijenos poetike minimalizma Fedora Sologuba u njegovim *Pričicama* u semantički maksimum. U tom su bloku zastupljena i motivska istraživanja, primjerice o obradama Čehovljeve drame *Tri sestre* i transformacijama motiva don Juana u ruskoj književnosti 20. stoljeća. Pretposljednji blok bavi se problematikom postmoderne, te transfer istražuje kao eksperiment na primjeru obrade *Moskovskih bajki* Aleksandra Kabakova u radu Olge Sazontchik. Dva se rada bave suvremenim ruskim autorom Borisom Akuninom i njegovim prikazom povijesti, što kao kronotop istražuje Andrej Rančin, dok Danijela Lugarić Vukas istražuje Akuninove detektivske romane o Èrastu Fandorinu u kojima se transfer pokazuje kao zagonetka te se, u skladu s tom tezom, istražuje kao temeljna narativna figura teksta; Jasmina Vojvodić istražuje pak transfere identiteta u romanu Ljudmile *Ulicke Daniël Štajn, prevoditelj*.

Zbornik zaključuje intermedijalni blok o odnosu vizualnoga i poetskog u književnosti čime se problematizira jedno od središnjih polja kulturnog transfera, naime prijenos iz jednoga medija u drugi. U tom se kontekstu Valerij Lepahin bavi načinima povezivanja riječi i teksta sa slikom ikone, dok Milica Banjanin istražuje poetiku vizualnoga i tekstualnog u djelima spisateljice i slikarice Elene Guro. Blok zaključuje istraživanje o odnosu književnosti i filma u ekranizacijama, čemu prethode dva rada o vizualnom

i poetskom u poeziji, odnosno istraživanje Natalije Zlydneve o pitanjima neizravne naracije i uloge zrcala u vizualnom narativu. Iz prikazanog je jasno da zbornik sabire novije pristupe i probleme u slavistici, povezujući ih motivom prožimanja i prijenosa značenja i iskustava.

Transfer iz naslova pokazuje se u zborniku kao poziv na otkrivanje kompleksnosti pojma kulture u neprestanom prijenosu i posredovanju artefakata, diskursa i iskustava te kao poziv na hibridizaciju i inovaciju istraživačkih polja u plodnom importu i eksportu ideja. Naslovni pojam transfera tako se može tumačiti kao putovanje u otkrivanje tuđeg u vlastitome i poznatog u stranom, čime se otvara put istraživanju temeljnih kulturnih dinamika. Zbog toga se prikaz može zaključiti citatom Josipa Užarevića koji se u svojem članku o književnom transferu prisjeća čuvene Descartesove maksime *Cogito, ergo sum* i preinačuje ju u *Transfero, ergo sum*, što treba shvatiti kao otvoren poziv na nova istraživanja transfera u kulturi.